

کتاب‌شناسی سفرنامه‌ها و خاطرات ایرانیان از عتبات عالیات

چکیده

سفرنامه‌ها دربردارنده اطلاعات ارزشمندی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و آداب و رسوم مردم یک منطقه است که در کتاب‌های تاریخی نیامده‌اند. سفرنامه‌ها از این نظر حائز اهمیت‌اند که از دیدگاه فردی خارج از آن منطقه نگاشته شده که معمولاً از تعصبات قومی و قبیله‌ای و هرگونه حب و بغض به دور است. در ایران نیز همانند سایر نقاط جهان، بخشی از تاریخ ادبیات را سفرنامه‌ها تشکیل می‌دهد که در این میان سفرنامه‌های مذهبی به‌ویژه سفرنامه‌های عتبات عالیات، سهم بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند.

نوشتن سفرنامه عتبات عالیات از دوران قاجار به دست گروهی از صاحب‌منصبان، بازرگانان، علما و نیز برخی افراد ناشناس آغاز شده و در دهه اخیر به سبب فزونی یافتن سفر به این شهرهای مقدس به اوج خود رسیده است.

این نوشتار با بیان اهمیت سفرنامه‌نویسی به‌ویژه سفرنامه‌های زیارتی و نقش آن در انتقال فرهنگ و آداب و رسوم از جامعه‌ای به جامعه دیگر و از نسلی به نسل دیگر آغاز شده و در ادامه، برخی از نخستین نویسندگان سفرنامه‌های عتبات عالیات را معرفی کرده و در پایان، مشخصات کتاب‌شناسی ۱۰۶ سفرنامه نگاشته‌شده در دو سده اخیر را به صورت نمایه آورده است.

واژگان کلیدی: سفرنامه، عتبات عالیات، کتاب‌شناسی، زیارت، عراق.

مقدمه

سفرنامه، نوعی گزارش است که نویسنده در قالب آن، مشاهدات خود را از اوضاع شهرها یا سرزمین‌هایی که به آنها سفر کرده را شرح می‌دهد و اطلاعاتی از بناهای تاریخی، مساجد، کتابخانه‌ها، بازارها، بزرگان، آداب و رسوم ملی و مذهبی مردم، موقعیت جغرافیایی، جمعیت، آب و هوا، زبان اهالی و مناطقی که بازدید کرده است، در اختیار خواننده قرار می‌دهد. سفرنامه‌ها گنجینه‌هایی از اطلاعات هستند که از طریق آنها گاه می‌توان به واقعیت‌هایی از وضع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی دوره‌ای از تاریخ مردم یا منطقه‌ای پی برد که دستیابی به آنها از طریق کتب تاریخی ممکن نیست.

یکی از مهم‌ترین سوژه‌ها برای نگارش سفرنامه در گستره ادبیات جهانی، سفرهای زیارتی بوده و هست. سفرنامه‌های زیارتی، یکی از منابع اصلی پژوهش درباره زیارت است. در سفرنامه‌ها اطلاعات ارزشمندی درباره ابعاد مختلف زیارت به چشم می‌خورد. اطلاعات موجود در سفرنامه‌ها، توسط مردم‌شناسان، با توجه به ویژگی‌های زمانی و مشخصات نویسنده آنها تحلیل می‌شود.

در این میان، شهرهای مذهبی عراق، اعم از کربلا، نجف، کاظمین و سامراء که هر کدام مدفن یک یا چند تن از امامان است و آنها را «عتبات عالیات» می‌نامند، به عنوان مرکز مهم علمی و آموزشی جهان تشیع اهمیت دوچندان دارند؛ چرا که این شهرها به عنوان قبله دوم شیعیان، به‌ویژه ایرانیان، از دیرباز مورد توجه شدید آنان بوده است.

مسافرت به عتبات عالیات از جهات مختلفی همواره برای ایرانیان قابل توجه بوده است. از قدیم الایام زائران بسیاری از ایرانیان به زیارت عتبات عالیات مشرف شده‌اند که برخی از این زائران خصوصاً در دوره قاجار، اقدام به ثبت و ضبط شنیده‌ها و دیده‌های خود کرده‌اند. به همین دلیل سفرنامه‌ها و خاطرات بسیاری تاکنون تدوین و چاپ شده است. برخی از این سفرنامه‌ها توسط صاحب‌منصبان و برخی توسط تجار یا علما و نیز برخی توسط افراد ناشناس تدوین شده است. از جمله قدیمی‌ترین سفرنامه‌های عتبات می‌توان به این موارد اشاره کرد: سفرنامه ادیب الممالک؛ سفرنامه ناصرالدین شاه به عتبات (شهریار جاده‌ها)؛ سفرنامه عضدالملک به عتبات؛ سفرنامه میرزاخانلر اعتصام‌الملک؛ سفرنامه ابوالحسن خان فخرالملک اردلان (از حریم تا حرم)؛ سفرنامه علیرضا تبیان‌الملک تبریزی؛ میرزا رفیع نظام‌العلمای تبریزی (سفرنامه غروی)؛ سفرنامه علی‌اکبر مشکوة السلطان (سفرنامه تبریز - عتبات)؛ سفرنامه میرزا داوود وزیر و ظایف؛ سفرنامه سدیدالسلطنه؛ سفرنامه عتبات یا خاطرات میرزا ابوالقاسم امین‌الشرع خویی.^۱ اطلاعات این سفرنامه‌ها در ادامه همین مقاله آمده است.

پس از سقوط صدام دیکتاتور بعثی عراق، هر ساله جمعیت ایرانیان مشتاق زیارت عتبات بیشتر می‌شود؛ به گونه‌ای که در سالیان اخیر سالانه حدود دو میلیون نفر از ایران عازم عتبات شده‌اند. بسیاری از زائران در سال‌های اخیر نیز مبادرت به نوشتن خاطرات خود از این سفر زیارتی کرده‌اند. با بررسی جامعی که توسط محقق درباره سفرنامه‌ها و خاطرات منتشر شده ایرانیان از سفر به عتبات صورت گرفت، حدود ۱۰۶ اثر در این حوزه شناسایی شد. لازم به ذکر است که برخی از این آثار شامل سفرنامه و خاطرات مؤلف به چندین مکان زیارتی مثل مکه و مدینه، عتبات و شامات است. این نوشتار شامل اطلاعات کتاب‌شناسی تمامی سفرنامه‌ها و خاطرات ایرانیان به عتبات عالیات است که تا اردیبهشت ۱۳۹۴ منتشر شده و نویسنده توانسته است آنها را شناسایی کند.

۱. آخوندی، محمد (متولد ۱۳۲۳)

سفرنامه کربلا. تهران، جوان امروز، ۱۳۸۰، ۵۲ص، پالتویی.
سفرنامه نویسنده به عتبات عالیات است. او احساسات و مشاهدات خود از زیارتگاهها و عتبات را در قالب اشعاری در وصف اماکن مقدس عراق وصف کرده است.

۲. آزادی، حسین

در محضر دوست: به ضمیمه سیری به کوی عاشقان در عتبات عالیات. قم، صبح پیروزی، ۱۳۸۲، ۵۴۴ص، جیبی.

۳. آقابگی، علیرضا (متولد ۱۳۵۸)

سفرنامه زائران کوی دوست: سفر به عتبات عالیات. مشهد، شاملو، ۱۳۸۵، ۱۵۲ص، وزیری.
سفرنامه مؤلف به سرزمینهای نجف، کربلا، کاظمین و سامراء است. جغرافیای طبیعی عراق، مساجد تاریخی عراق، حرمهای شریف ائمه اطهار علیهم السلام در عراق و برخی موضوعات دیگر مطالب این کتاب را تشکیل می دهند.

۴. آقاتهرانی، مرتضی (متولد ۱۳۲۶)

این است بهشت: سفرنامه کربلا. قم، باقیات، ۱۳۸۵، ۱۱۲ص، رقعی.
سفرنامه مؤلف به شهرهای زیارتی عراق است. نویسنده که از واعظان مشهور است، با رویکردی عرفانی و معنوی، حاصل زیارت خود را گزارش کرده است. گزارش اماکن مقدس، صحن و مقبرهها و مراقد کربلا به ویژه اوصاف مرقد امام حسین علیه السلام همراه روضهها و مقتلها و ذکر مصائب جانگداز و نیز توجه به نکات اخلاقی و آموزههای معنوی، از جمله موضوعاتی است که در این کتاب آمده است.

۵. ابطحی، سعیده (متولد ۱۳۳۵)

کربلا سرزمین لالهها. اصفهان، بینش آزادگان، ۱۳۸۷، ۸۸ص، رقعی.
خطرات مؤلف از سفر به عراق و زیارت اماکن مقدس عتبات عالیات و بیان اطلاعاتی تاریخی جغرافیایی از این سرزمین است.

۶. احمدی خراسانی، پروانه (متولد ۱۳۳۲)

گزارش سفر به باغ‌های سرخ شهادت: چرا به کربلا می‌رویم؟. مشهد، درخشش، ۱۳۸۹، ۲۴۰ص، رقعی.

سفرنامه کربلای نویسنده است. نویسنده در تاریخ دوازده اردیبهشت ماه ۱۳۸۸ عازم این سفر معنوی شده و تمام رویدادهای سفرش را بر کاغذ آورده است. او مکان‌های تاریخی و مذهبی این سرزمین و قهرمانان و بزرگان را معرفی کرده و جهت آماده‌سازی فکر و روح خواننده برای زیارت، از گفت‌وگوهای درونی و صمیمی بهره برده است.

۷. ادیب‌الملک، عبد‌العلی (۱۲۴۳ - ۱۳۰۲ق)

سفرنامه ادیب‌الملک به عتبات، دلیل الزائرین ۱۲۷۳ق. تصحیح مسعود گلزاری، تهران، دادجو، ۱۳۶۴، ۳۹۸ص، وزیری.

از جمله سفرنامه‌های نوشته شده در دوره قاجار، سفرنامه عبدالعلی ادیب‌الملک، یکی از درباریان قاجاری، در سال ۱۲۷۳قمری به عتبات است. وی گزارش جامعی از اماکن و سابقه آنها و تعمیرات صورت گرفته طی دوره‌های مختلف بر آنها داده است.

۸. افضل‌ی، محمدرحیم

اشک کربلا. بی‌جا، بی‌نا، ۱۱۳۷۹، ۱۱۲ص.

۹. اقلیمی، زهرا

سفر به دیار عشق: عتبات عالیات، کاظمین، سامراء، نجف، کوفه و کربلا همراه با ادعیه. قم، کریمه اهل‌بیت (ع)، ۱۳۸۴، ۱۹۹ص، رحلی.

این سفرنامه، شامل مشاهدات نگارنده در سفر به اماکن متبرکه کشور عراق در شهرهای کاظمین، سامراء، نجف، کوفه و کربلاست. وی به موقعیت جغرافیایی و معرفی آثار تاریخی و وجه تسمیه اماکن می‌پردازد. اما بخش دوم نیز شامل ادعیه و زیاراتی است نظیر: زیارت جامعه کبیره، دعای توسل و زیارت امین‌الله.

۱۰. بحرینی، سیدمجتبی

این جا کربلاست: تفسیر و حدیث، تاریخ و جغرافی. مشهد، یوسف فاطمه علیها السلام، ۱۳۹۰، ۳۱۲ص، رقعی.

کتاب اول از مجموعه «این جا کربلاست» که در قطع رقعی به چاپ رسیده است. در قالب داستانی سفرنامه گونه به شرح و وصف عشق زیارت امام سوم شیعیان، ورود به سرزمین عراق، رسیدن به خاک کربلا و در نهایت زیارت حرم امام حسین علیه السلام می پردازد. نویسنده این مجلد، ضمن بیان شور و حال این عنصر روحانی، تمام اطلاعات مورد نیاز در این سفر را با استناد به قرآن، احادیث موجود و تاریخ ارائه داده است.

۱۱. این جا کربلاست: روایت، درایت و زیارت. مشهد، یوسف فاطمه علیها السلام، ۱۳۸۹، ۶۳۰ص، رقعی.

مجموعه «این جا کربلاست» با هدف آشنا کردن عاشقان امام حسین علیه السلام و زائران سرزمین کربلا با مکان های زیارتی، رخدادهای تاریخی و آداب زیارت در کربلا به چاپ رسیده است. کتاب دوم این مجموعه در قالب داستانی سفرنامه گونه، به معرفی مکان های زیارتی مثل حرم حضرت عباس علیه السلام خیمه گاه، تلّ زینبیه، مقام حضرت صاحب الزمان (عج) و... پرداخته و وقایع مختص هر مکان را با استناد به روایات موجود شرح می دهد.

۱۲. بزرگوار، سیدعلی محمد (متولد ۱۳۳۶)

خاطره ها و نکته ها از سفر سوم عتبات مقدسه. یاسوج، چویل، ۱۳۸۶، ۴۸ص، رقعی. خاطرات نگارنده در سفر به عتبات عالیات در اسفند ماه ۱۳۸۴ است. در سال ۱۳۸۴ اوضاع کشور عراق به علت حضور سربازان آمریکایی و انگلیسی تا حدی مغشوش بود؛ به همین دلیل زیارت عتبات به شهرهای کربلا و نجف محدود شده و سامراء و کاظمین از برنامه های زیارتی حذف شده بود. ولی پس از مدت ها بسته بودن مرزهای ایران و عراق، زائران ایرانی اجازه زیارت یافتند. نگارنده در کتاب ضمن تشریح خاطرات خویش، به معرفی مکان هایی چون حرم حضرت علی علیه السلام، وادی السلام، مسجد حنانه، قبر کمیل، مسجد سهله، مسجد کوفه، و خانه حضرت علی علیه السلام در کوفه می پردازد.

۱۳. بقایای نائینی، اسدالله (متولد ۱۳۲۷)

کربلایی که من دیده‌ام: سفرنامه عتبات عالیات. اصفهان، فرزانه، ۱۳۸۰، ۲۶۴ ص،
رقعی.

سفرنامه مؤلف به کشور عراق و زیارت عتبات عالیات در سال ۱۳۷۸ است. نویسنده با استفاده از منابع تاریخی و کتاب‌های مقتل و تذکره، به شیوه توصیفی و با استفاده از اشعار شاعران، به بررسی موقعیت شهرهای زیارتی عراق از جمله نجف، کربلا، کاظمین و سامراء و امامان مدفون در این شهرها پرداخته است. تاریخ زندگانی امام علی و امام حسین علیهما السلام و نهضت عاشورا و مصائب امام حسین علیه السلام و یارانش، بخش عمده این سفرنامه را تشکیل می‌دهد. معرفی مراکز زیارتی عراق و شخصیت‌های بزرگ شیعه که در این کشور مدفونند، از دیگر بخش‌های کتاب است.

۱۴. پوریان‌پور، سمیر

صراط النجاة: سفرنامه پیاده تا کربلا. قم، طوبای محبت، ۱۳۸۸، ۴۰۸ ص، وزیری.
بررسی فضیلت زیارت امام حسین علیه السلام در کربلا و زیارت عتبات عالیات در عراق و معرفی اماکن متبرکه و مسیر آنها و توضیحاتی درباره حرم‌های ائمه و امامزادگان در این کشور است. نویسنده در این سفرنامه، توضیحاتی درباره سفر کربلا عرضه کرده و ضمن بیان فضایل زیارت اماکن متبرکه در عراق، به ویژه زیارت امام حسین علیه السلام، مکان‌های زیارتی در این کشور معرفی شده و خاطرات متعددی از سفر به کربلا و توصیف حرم‌های امامان و امامزادگان صورت گرفته است. نگارنده همچنین مسیرهای زیارتی اماکن مختلف مذهبی در عراق را معرفی کرده و آداب تشریف به این مکان‌ها را با ذکر سخنان و احوال علما بیان می‌کند.

۱۵. تبیان الملک، میرزا رضاخان

سفرنامه عتبات. نوشته میرزا رضاخان تبیان الملک، تهران، گوهر منظوم، ۱۳۸۴،
۳۶۰ ص، وزیری.

گزارش سفر نویسنده به عتبات عراق است. این سفرنامه به دلیل نگاه ویژه آن به برخی مسائل، از جمله اسناد تاریخی مهم است.

۱۶. تقوی قزوینی، سید محمد (۱۲۶۵-۱۳۵۸) سفرنامه عتبات، هند و حج. به کوشش محمدعلی باقرزاده، تهران، نشر مشعر، ۱۳۹۳، ص ۳۲۲.

۱۷. تقی‌زاده، میرزاعلی

سفرنامه حج و زیارت: شامل نثر و نظم گردآوری و تحقیق درباره مقامات متبرکه زیارتی و سیاحتی کشورهای اسلامی. قم، زلال کوثر، ۱۳۹۰، ص ۲۱۸، پالتویی.

این اثر حاصل سفر نگارنده به مکه و اماکن مذهبی در عراق، سوریه، ایران، عربستان سعودی و لبنان است. نگارنده در قالب سفرنامه، تحقیقات خویش در مورد مقامات متبرکه زیارتی و سیاحتی کشورهای اسلامی را ارائه نموده و به توصیف شهرهایی مانند نجف، کربلا، کوفه، بغداد، سامراء، کاظمین، حله، مکه، مدینه، دمشق، حلب، بیروت، مشهد، قم، ری و اماکن مذهبی، آرامگاه، مشاهد شریفه ائمه علیهم‌السلام و امامزادگان، مساجد و سایر اماکن متبرکه در آنها پرداخته است. نگارنده تاریخچه‌ای از بناهای قبور اهل بیت علیهم‌السلام در این شهر و شرح ویژگی‌های آثار باستانی موجود در آنها ارائه نموده و در مورد دو شهر مکه و مدینه نیز از لحاظ جغرافیایی و اقلیمی به توصیف این دو شهر پرداخته و مقام‌ها و زیارتگاه‌های موجود در آنها، تاریخچه بنای کعبه، مسجدالحرام و مسجدالنبی و سایر ابعاد تاریخی و فرهنگی آنها را وصف نموده است.

۱۸. تکمیلی، حسین (متولد ۱۳۶۲)

انواری از سعادت: خاطرات سفر پیاده از مشهدالرضا تا کربلای معلی. مشهد، رستگار، ۱۳۸۲، ص ۸۵، رقی.

خاطرات نویسنده از سفر کربلاست. او مسیر مشهد تا کربلا را با پای پیاده طی کرده و مشاهدات فراوانی در مسیر داشته که همه را ثبت کرده است.

۱۹. توکلی، علیرضا (متولد ۱۳۵۳)

عشق‌بازی ارباب: خاطرات زیارت عتبات عالیات، قم، عصر جوان، ۱۳۸۹، ص ۱۵۶، رقی.

گزارشی از سفر نگارنده به «عتبات عالیات» در سال ۱۳۸۶ است. نگارنده در گزارش خود از این سفر، به جزئیات بسیاری پرداخته است. توصیف اماکن مذهبی و ارائه توضیحاتی درباره آن‌ها، توضیح بخش‌هایی از زیارت‌نامه‌ها، بخش‌هایی از مقتل امام حسین علیه السلام که در میان راه مطالعه نموده و حتی غذاهایی که در راه خورده‌اند و صحبت‌هایی که با برخی از افراد نموده، در این «سفرنامه» آمده است.

۲۰. جامعی، بیوک (متولد ۱۳۲۶)

عاشقانه‌ها. تهران، شیخ صفی‌الدین، ۱۳۸۱، ۹۱ص، رقی. گزارش سفر به عتبات عالیات در چهار شهر عراق است و مشاهدات و احساسات خود را در این سفر توصیف کرده است.

۲۱. جیلانی (جلالی)، محمود (متولد ۱۳۱۹)

شرح سفرهای عشق به سوی دلارام امام حسین علیه السلام. قم، اشک یاس، ۱۳۸۸، ۸۸ص.

۲۲. حاجب‌الدوله، علی بن حسین^۲ (درگذشت ۱۲۸۵ق)

سفرنامه حاج علی خان اعتماد السلطنه. به کوشش سیدعلی قاضی‌عسکر، تهران، نشر مشعر، ۱۳۷۹، ۱۸۴ص، وزیری.

سفرنامه حاج علی خان اعتماد السلطنه، از مردان سلسله قاجار است. هرچند او متهم به قتل امیر کبیر است و به دلیل ارتکاب این جنایت بزرگ در تاریخ کشور ما، فردی خوش‌نام نیست، لکن از آن‌جا که سفرنامه تنظیمی وی، حاوی اطلاعات تاریخی، جغرافیایی، علمی و دینی فراوان است، می‌تواند برای دانش‌پژوهان و به ویژه مورخان مفید باشد. این سفر که در سال ۱۲۶۳ قمری (۱۸۳۶ م) انجام گرفته، شامل سفرنامه عتبات عالیات و مکه و مدینه است.

۲۳. حبیبی تبار، جواد (متولد ۱۳۴۱)

گام به گام با سرزمین عشق. قم، گام به گام، ۱۳۸۲، ۱۳۶ص. عنوان روی جلد: سرزمین عشق: گزارشی از سفر به سوریه و عتبات عالیات در عراق گزارش سفر نویسنده به زیارتگاه‌های مهم عراق و شامات است.

۲۴. حسن زاده، مهدی (متولد ۱۳۵۰)

خاطرات سفرهای نورانی همراه با راهیان نور: خاطرات سفر به سرزمین وحی مکه مکرمه و مدینه منوره، سفر به سرزمین عشق کربلای معلّا، سفر به سرزمین نور. قم، آیین احمد علیه السلام، ۱۳۸۸، ۱۲۸ص، رقی.

مجموعه خاطرات نویسنده از سفر به مکه و مدینه، عتبات عالیات و مناطق جنگی در جنوب ایران است. در قسمت نخست، شرح زیارت حرم پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه بقیع علیهم السلام در مدینه و انجام اعمال عمره در مکه مکرمه آمده است. در بخش سفر به سرزمین عشق، خاطرات زیارت حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در نجف اشرف و زیارت امام حسین و حضرت ابوالفضل العباس علیهم السلام در کربلای معلی، همزمان با ایام تاسوعا و عاشورای حسینی را نگاشته است. نویسنده در سومین سفرنامه خود، همراهی با راهیان نور به مناطق عملیاتی جنوب و به ویژه شلمچه، خرمشهر و فاو را که مورد بازدید قرار داده، دست‌مایه سفرنامه خود نموده و با قلمی روان و بدون توضیح و تفصیل، در واقع گزارشی از سفرهای خود ارائه کرده است.

۲۵. حضرتی، علیرضا (متولد ۱۳۵۶)

زیارت عشق کرب و بلا سفرنامه‌سی. شاعر علیرضا حضرتی «ناعمی»؛ مقدمه حسین محمدزاده «صدیق»؛ مقاله ناصر باقری بیدهندی، تهران: انتشارات فدائیان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۲، ۱۳۰ص.

۲۶. خوبیار، غلامعباس (متولد ۱۳۳۸)

سفرنامه خوبیار. استهبان، سته‌بان، ۱۳۹۲، ۳۲ص. گزارش سفر نویسنده به سوریه و عراق است.

۲۷. دارابی، علی (متولد ۱۳۴۰)

سفرنامه کربلا: حدیث واقعه. تهران، هماهنگ، ۱۳۸۰، ۱۸۳ص. گزارش سفر نویسنده به کربلاست. کربلا به عنوان سمبل مظلومیت و شهادت نواده رسول اکرم صلی الله علیه و آله جذابیت جهانی دارد. نویسنده به جلوه‌های این جذابیت پرداخته است.

۲۸. رجائی، غلامعلی (متولد ۱۳۳۶)

تا عشق با عشق: سفرنامه دمشق، کربلا، مکه. تهران، نیکتاب، ۱۳۸۳، ۱۴۹ص، رقعی. گزارش سفرهای مؤلف به چند شهر مهم تاریخی و زیارتی، از جمله مکه و مدینه است. بخش نخست کتاب، یادداشت‌های روزانه، مشاهدات و خاطرات مقابر متبرکه سوریه و عتبات عالیات در عراق در سال ۱۳۷۹ است که با اشارات تاریخی و حکایاتی همراه شده است. بخش دوم شامل خاطرات سفر وی از مدینه و مکه در سال ۱۳۸۲ است.

۲۹. رحیمی، محمدعلی (متولد ۱۳۵۲)

زیباتر از بهشت: سفرنامه کربلای معلی و عتبات عالیات. ساوه، محمدعلی رحیمی، ۱۳۸۱، ۷۴ص، رقعی.

گزارش سفر نویسنده در اواخر خرداد ۱۳۸۰ به زیارت عتبات عالیات در عراق است. وی خاطرات سفر خود را در اماکن متبرک کاظمین، کربلا، نجف و سایر شهرها و مکان‌های مقدس بازگو می‌کند. ضمن بیان این خاطرات، به حوادث تاریخ تشیع در این شهرها اشاره شده است. صفحات پایانی، به عکس‌هایی رنگی از زیارتگاه‌های عتبات عالیات اختصاص یافته است.

۳۰. رسکتی، عطاءالله (متولد ۱۳۳۶)

کربلا کعبه دل‌ها. ساری، آوای مسیح، ۱۳۸۷، ۴۰۰ص، وزیری. گزارش خاطرات سفر مؤلف به عراق و زیارت اماکن مقدس عتبات عالیات است. وی اطلاعات تاریخی - جغرافیایی از این سرزمین و ویژگی‌های اماکن مقدس را آورده است.

۳۱. رضاخانی، محمد (متولد ۱۳۰۲)

خاطرات خانه خدا و عتبات عالیات در خدمت راهنما. بی‌جا، حبیب‌الله پاک‌گوهر، ۱۳۶۶، ۵۲۰ص.

گزارش زیارتگاه‌های اسلامی در عربستان سعودی و عراق است. مؤلف برای مأموریت خدمت به زائران، چند سفر به عتبات عالیات و مکه و مدینه داشته است. وی خاطرات خود را به گونه‌ای تدوین کرده که برای دیگران عبرت‌آموز باشد.

۳۲. رضایتی راد، محمد (متولد ۱۳۶۹)

اشک‌های طلا. قم، بنشاسته، ۱۳۹۳، ۲۲۹ص.

۳۳. رضایی، احمد (متولد ۱۳۴۰)

سفرنامه از کاشان تا کربلا با ققنوس‌ها. کاشان، مرسل، ۱۳۹۳، ۱۶۸ص.

۳۴. رضوانی، کاظم (متولد ۱۳۳۸)

سفر عشق: از شلمچه تا به کربلا. اهواز، کردگار، ۱۳۳۸، ۴۸ص.

۳۵. رضوی، هاشم (متولد ۱۳۳۸)

راهیان کربلا: سفرنامه اولین کاروان خانواده معظم شاهد استان خراسان به عتبات

عالیات. مشهد، سعیدی‌منش، ۱۳۷۸، ۲۲۲ص، وزیری.

گزارش خاطرات چند تن از خانواده‌های شهداست. محتوای توصیفات این سفرنامه، دو بخش عبادی و سیاسی دارد؛ یعنی مسائل معنوی را همراه با رخدادهای سیاسی بیان می‌کند.

۳۶. زرگری قلمزنیان، سیدعلی

سوغات کربلا «عشق». اصفهان، گلبهار، ۱۳۸۶، ۱۷۲ص، رقععی.

خاطرات نگارنده از سفر به عتبات عالیات در بهمن ماه ۱۳۸۲ است. وی بنا به نداری که کرده، پدر و مادر خویش را نیز همراه برده است. نویسنده در طول سفر به اماکن مقدس و مذهبی شیعیان از جمله مرقد امام دهم و یازدهم علیهما السلام، مرقد نرجس خاتون علیها السلام، حکیمه خاتون علیها السلام، سرداب امام زمان (عج)، مسجد براتا، نجف، مسجد سهله و کربلا رفته است. وی در سفرنامه خود ویژگی‌های برخی مردم، از جمله گدایان سامراء، سربازان امریکایی مستقر در عراق، مردم خرافاتی و مردم معتقد به خدا و پیغمبر صلی الله علیه و آله را بیان می‌کند.

۳۷. زمانی، احمد

سیری در سرزمین خاطره‌ها: سفرنامه کربلا. قم، مؤلف، ۱۳۸۰، ۲۱۵ص، رقععی.

چاپ دیگر: تهران، نشر مشعر، ۱۳۸۱، ۲۴۵ص، رقععی.

خاطرات مؤلف از سفر به شهرهای نجف، کربلا، کاظمین و سامراء در سال ۱۳۷۸ شمسی است. این خاطرات با معرفی آرامگاه‌ها، مساجد و اماکن متبرکه همراه است. این خاطرات قبلا طی چند گزارش در شماره ۴۳ تا ۴۶ نشریه فرهنگ کوثر منتشر شده است.

۳۸. سادات اخوی، سیدمحمد (متولد ۱۳۵۲)

راز شهر تشنه‌ها: سفرنامه کربلا. تهران، سوره مهر، ۱۳۸۶، ۱۰۰ص، رقی. گزارش سفر کوتاهی به عراق و بیان خاطرات زیارت قبر امام حسین علیه السلام و سفر به شهرهای مقدس عراق است. در این سفرنامه، نویسنده احساسات و عواطف خود را نسبت به زیارت این اماکن مقدس و دیدن عتبات عالیات و شور و عشق زائران بیان کرده، اطلاعات مختصری پیرامون اوضاع این شهرها و وضعیت روحی آدم‌ها، وضعیت هتل‌ها و مساجد ارائه نموده است. اشاره‌های کوتاهی نیز به حوادث تاریخی کربلا دارد و در عباراتی حماسی و پراحساس، به بیان عشق و شور خود نسبت به مقام و منزلت و جایگاه امام حسین علیه السلام پرداخته است.

۳۹. سپهری اردکانی، علی (متولد ۱۳۳۱)

سفرنامه عتبات عالیات (سفرنامه کربلا): گزارش اولین سفر به عتبات عالیات (بهمین ۱۳۷۹). قم، مشهور، ۱۳۹۲، ۱۴۴ص.

۴۰. ستوده‌نیا، مهناز (متولد ۱۳۵۰)

دیدار یار در کربلا (همراه با دعای عرفه). قم، عصر رهایی، ۱۳۹۰، ۸۰ص، رقی. نویسنده که همواره شوق زیارت حرم امامان مدفون در عراق را در دل می‌پرورانده، در پی سفر خود به آن اماکن مقدسه، درصدد برآمده تا از وقایع غیرمعمولی که برای او روی داده، پرده برداشته و آن‌ها را در قالب سفرنامه‌ای کوتاه بیان نماید. وی که کسب رضایت امام زمان (عج) را دغدغه اصلی خود در این سفر عنوان نموده، از انفجاری می‌گوید که در اثر آن، جدایی روح از بدن و لحظات پس از مرگ را تجربه کرده و سپس به دنیا بازگشته است. در بخش دوم این کتاب و پس از بیان خاطرات، چند قطعه شعر در مناجات با امام حسین علیه السلام و در پایان، متن کامل دعای زیارت امام حسین علیه السلام در روز عرفه نیز گنجانده شده است.

۴۱. سجادی لعلی، سیدمحمدتقی

سفرنامه کربلا دیار عاشقان. قم، بقية العترة، ۱۳۸۲، ۱۴۸ص، وزیری.

چاپ دیگر: قم، گل‌های بهشت، ۱۳۸۳، ۲۶۶ص، وزیری.

خاطرات و ماجراهای سفر نویسنده به عتبات مقدس در عراق است. نویسنده به همین بهانه ابتدا به بیان مناقب و فضایل امام علی علیه السلام پرداخته و سپس آداب زیارت و فضیلت آن را توضیح داده است. زیارت پیامبران و شخصیت‌های برجسته که در نجف و کوفه مدفون گشته‌اند و اعمال مقام‌هایی که در این مکان‌های مقدس است، از جمله مسجد کوفه و سهله، از دیگر مطالب کتاب است. تاریخچه کربلا، فضیلت زیارت امام حسین و حضرت عباس علیه السلام و آداب زیارت آن دو، فصل دیگری از کتاب است. فتنه‌های وهابیون در تخریب مشاهد مشرفه و جنایات آنان در این مکان‌های مقدس، زیارت کاظمین علیه السلام و قبور افراد برجسته‌ای که در این دو حرم مدفونند، همچنین زیارت امامان مدفون در سامراء و آداب تشریف به حرم آنان، از دیگر موضوعات کتاب است.

۴۲. شعبانی، خیری (متولد ۱۳۵۰)

سفرنامه سبز: روایت سفر کاروان فرهنگیان مدرسه شاهد محمد رسول الله صلی الله علیه و آله. قم، سعید

نوین، ۱۳۹۲، ۸۰ص.

۴۳. شفیعی سروستانی، اسماعیل (متولد ۱۳۳۷)

بخت خاک. تهران، موعود عصر، چاپ ۳، ۱۳۸۷، ۲۰۸ص، رقعی.

گزارش سفر مؤلف به مکه و مدینه و نیز عتبات عالیات است. بخش اول سفرنامه حج و بخش دوم سفرنامه عتبات عالیات نویسنده است. بخش اول این کتاب با عنوان «شوق کعبه» بیشتر توسط انتشارات مؤسسه کیهان منتشر شده بود.

۴۴. شمسا، علی (متولد ۱۳۲۳)

از مشهد الرضا تا مدینه النبی و از خرابه‌های شام تا گودال قتلگاه. مشهد، نشر الف،

۱۳۸۴، ۳۱۱ص، رقعی.

گزارش سفرهای زیارتی و سیاحتی و خاطرات مؤلف از برخی زیارتگاه‌های اسلامی است. او به مکان‌های متبرک مثل مکه معظمه، مدینه‌النبی، مسجدالحرام، غار حرا، حرم مطهر حضرت زینب علیها السلام، خرابه‌های شام، وادی السلام نجف، حرم امام حسین علیه السلام پرداخته است.

۴۵. شهسوارانی، حسین (متولد ۱۲۹۷)

سیر آفاق: سفرنامه عراق و زیارت عتبات عالیات. ساری، پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۶، ص ۸۶.

گزارش سفر نویسنده به شهرهای زیارتی عراق و ثبت مشاهدات خود است.

۴۶. صبا، ناصر (متولد ۱۳۳۰)

ندای صبا در عتبات. قم، معروف، ۱۳۹۱، ص ۲۰۰، پالتویی.

سفرنامه‌ای در توصیف عتبات عالیات در عراق و زیارتگاه‌های موجود در آن است. در این کتاب که حاصل مشاهدات نگارنده از عتبات عالیات است، ابتدا از آداب سفر و معاشرت در اسلام بحث شده، آن‌گاه گزارشی از سفر به بغداد، نجف، کربلا، بصره، کاظمین، سامراء و سایر اماکن مذهبی و تاریخی کشور عراق ارائه شده است. نگارنده توصیفی از مساجد معروف و مهم عراق مانند مسجد سهله و کوفه، مرقده ائمه و امامزادگان مدفون در عراق و برخی از اماکن دیگر زیارتی در آن ارائه نموده و به تشریح اوضاع شهری استان‌های مختلف عراق نیز پرداخته است.

۴۷. صفری، محمد

چشمه خورشید: سفر به عراق، مهر و آبان ۷۴. تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۷۶، ص ۶۸.

۴۸. صفری، محمدعلی

سفرنامه کربلا، نجف اشرف، کاظمین، سامراء و سوریه. سراینده محمدعلی صفری (زرافشان)، مشهد، علی‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۳۶۸، وزیری.

۴۹. صفری، مرتضی (متولد ۱۳۴۸)

هفت اقلیم : دل‌نوشته‌هایی از سفر به هفت شهر عشق. قزوین: سایه‌گستر، ۱۳۹۰، ۱۰۴ص، رقعی.

۵۰. ضمانتی‌یار، مریم (متولد ۱۳۴۵)

سفر به سرزمین عشق. تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۲، ۴۸ص، وزیری.
سفرنامه و گزارش سیاحتی نویسنده به شهرهای کربلا، نجف، کاظمین و سامراء است. این کتاب برای گروه‌های سنی (د) و (ه) نوشته شده است.

۵۱. طاطایی، اسعد (متولد ۱۳۲۵)

دو فرجام. سقز، سقز، ۱۳۸۴، ۱۹۰ص، رقعی.
سفرنامه مؤلف به عتبات عالیات است که مشاهدات خود را از سفر به چهار شهر زیارتی عراق بیان کرده است.

۵۲. طالب شهرستانی، امیرمحمد اسماعیل^۳ (متولد ۱۳۰۴)

به قصد زیارت. تهران، جهان رایانه، ۱۳۷۷، ۷۶ص.

۵۳. طالقانی، سید محمود^۴ (۱۲۸۶ - ۱۳۵۸)

به سوی خدا می‌رویم. تهران، نشر مشعر، ۱۳۸۱، ۲۹۵ص، رقعی.
چاپ‌های دیگر: به‌سوی خدا می‌رویم با حج، قم، نشر حر، بی‌تا، ۱۶۸ص؛
به‌سوی خدا می‌رویم با هم به حج می‌رویم، تهران، مسجد هدایت، ۱۳۳۲، ۱۶۸ص.
گزارش سفرهای زیارتی نویسنده به عتبات عالیات و مکه و مدینه در سال ۱۳۳۱ شمسی (۱۳۷۱ قمری) است. مؤلف و همراهانش با عبور از کشور عراق و زیارت اماکن مقدس کربلا و کاظمین، راهی شام می‌شوند. پس از استراحتی در شام، به بیروت رفته و از آن‌جا با هواپیما عازم عربستان می‌شوند. هواپیما در جده فرود می‌آید و از آن‌جا به سمت مکه حرکت می‌کنند.

۵۴. طاوسی، سیدخلیل

سفر به اقلیم عشق (حاوی ۵ سفرنامه به عتبات عالیات از سال ۱۲۹۸ تا سال ۱۳۶۰ هجری قمری). تحقیق و تصحیح سیدخلیل طاوسی، قم، مجمع ذخایر اسلامی؛ مؤسسه تاریخ علم و فرهنگ، ۱۳۹۳، ۴۵۰ص، وزیری.

توصیف پنج سفرنامه و بیان مفاد آنها موضوع این کتاب است. در این پنج سفرنامه تحت عناوین: سفرنامه تألیف فردی (داماد عمیدالملک) ناشناس؛ روزنامه کربلا، تألیف صفاءالسلطان؛ سفرنامه عتبات، تألیف میرزا حسین خان مهاجرانی؛ سفرنامه خان افغان و سفرنامه عتبات عالیات، تألیف حیدرعلی صلواتی، حاصل مشاهدات سفرهای نویسندگان آنان به شهرهای مقدس و زیارتی، منعکس شده است. نویسنده از زبان نویسندگان این سفرنامه‌ها به توصیف کیفیت زیارت زائران قبور ائمه مدفون در کربلا، نجف، کاظمین، سامراء و برخی از امامزادگان پرداخته و کیفیت سفرهای زیارتی و خطرات مربوط به آن را از منظر آنان گزارش نموده و برخی از حوادث مربوط به سفرهای زیارتی به عتبات عالیات را بیان کرده است. وی همچنین مشاهدات این افراد را از سفرهای زیارتی خویش مطرح کرده و ویژگی‌های شهرهای زیارتی عراق و آداب و رسوم مردم این شهرها را نیز بیان نموده است.

۵۵. طیبی، ناهید (متولد ۱۳۴۲)

هشت بهشت روی زمین: مجموعه‌ای از گوهرهای معرفت برای زائران نجف، کربلا، کاظمین و سامراء. قم، بهشت بینش، ۱۳۸۵، ۲۶۴ص، رقعی.

خاطرات نگارنده از سفر به شهرهای زیارتی عراق است. او به معرفی مشاهد مشرفه و اماکن مقدسه در این کشور می‌پردازد. نویسنده با استفاده از منابع تاریخی و روایی، به معرفی اماکن زیارتی و شرح حال شخصیت‌های مدفون در این مشاهد پرداخته تا برای زائران عتبات عالیات، جدای از زیارت، درایت و معرفت به همراه داشته باشد. مؤلف در این کتاب جدای از معرفی حرم ائمه مدفون در عراق، به دیگر اماکن مقدس چون حرم حضرت ابوالفضل علیه السلام، مرقد مسلم بن عقیل، میثم تمار امامزاده سیدمحمد، تلّ زینبیه، مسجد سهله، مسجد کوفه، وادی السلام، مسجد بُرّاثا، مقابر علما، مقامات انبیا و... اشاره کرده و به اهمیت زیارت این اماکن و معرفی آنها پرداخته است.

۵۶. عربی قریه‌علی، علی‌اکبر

سفر به دیار نور: خاطرات زیارت عتبات عالیات. یزد، انتشارات امیر سیدعلی‌زاده، ۱۳۹۱، ۸۰ص، رقعی.

نویسنده در روایتی سفرنامه‌گونه، خاطرات خود را از سفر به عتبات عالیات نقل و بازنویسی کرده و آداب و رسوم و مناطق مختلف را با یکدیگر مقایسه کرده است. مسیر حرکت در این سفرنامه از مرز شلمچه تا نجف اشرف و از کاظمین تا کربلای معلّی بوده است. همچنین تاریخچه کوتاهی از شهرهایی که در مسیر عراق واقع شده نیز ارائه گردیده و کتاب با عکس‌هایی مرتبط با موضوع، مستند شده است.

۵۷. عضدالملک، علی‌رضا بن موسی^۵ (۱۲۳۸ - ۱۳۲۸ق.)

سفرنامه عضدالملک به عتبات. به کوشش حسن مرسلوند، تهران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۰، ۲۵۶ص، رقعی.

یکی از سفرنامه‌های باقی‌مانده از دوره قاجار است. در میان سفرنامه‌های دوران قاجار، سفرنامه حاضر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این سفرنامه شرح مأموریتی مذهبی است که توسط عضدالملک قاجار به عتبات عالیات انجام گرفته است. نویسنده در اواخر سال ۱۲۸۳ق. از طرف ناصرالدین شاه مأمور شد که خشت‌های طلای گنبد‌های مطهر امام علی النقی و امام حسن العسکری علیه السلام را به عتبات برده و به شیخ عبدالحسین تهرانی (شیخ العراقین) تحویل دهد. این سفر از روز سه‌شنبه دوازدهم ذی‌القعدة ۱۲۸۳ آغاز شده و در روز دوشنبه نهم جمادی الاولی ۱۲۸۴ پایان پذیرفته است. مسیر سفر از این شهرها بوده است: تهران - شهر ری - قم - ساروق - کنگاور - کرمانشاهان - کرد - قصر شیرین - خانقین - بعقوبه - خانقین - قصر شیرین - کرد - کرمانشاهان - کنگاور - همدان - آوج - تهران.

۵۸. علیزاده گلستانی، جعفر (متولد ۱۳۴۵)

آیین در کربلاست (سفرنامه ادبی - پژوهشی عتبات عالیات). مشهد، ضریح آفتاب، ۱۳۹۰، ۱۷۶ص، رقعی.

موضوع کتاب، شرح سفر نگارنده به عتبات عالیات است. کتاب حاضر، با هدف ثبت

وقایع و رخدادهای سفر به عتبات عالیات و برداشتن گامی در راه شناساندن عتبات مقدسه و اوضاع و احوال این سفر روحانی تدوین گردیده است. کتاب، مشتمل بر شرح سفر ده روزه نگارنده به عتبات عالیات است. این سفر در تاریخ ۲۸ اسفند ۱۳۸۹ آغاز گردیده و در روز هشتم فروردین ۱۳۹۰ پایان یافته است.

۵۹. فخرالملک اردلان، ابوالحسن^۶ (۱۲۴۱ - ۱۳۰۵)

از حریم تا حرم: سفرنامه ابوالحسن خان فخرالملک (اردلان) به عتبات. به کوشش محمدرضا عباسی، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۲، ۱۲۹ص، وزیری. سفرنامه ابوالحسن خان فخرالملک از جمله صاحب‌منصبان دوره قاجار است که مدتی وزیرالتجار بوده است. وی در سال ۱۳۰۴ قمری به عتبات عالیات سفر می‌کند و گزارشی از سفر خود نوشته است.

۶۰. فیض، سیدعباس (متولد ۱۳۲۷)

در حریم یار: یادنامه سفر به عتبات عالیات. تهران، آیه، ۱۳۷۸، ۲۷۹ص، رقعی.

۶۱. قادری، علی (متولد ۱۳۳۸)

سفر به قبله عشق: از تبریز تا کربلا. قم، مشهور، ۱۳۸۲، ۱۹۲ص، رقعی.

۶۲. قاسمی، حسین (متولد ۱۳۴۱)

سفر به آن‌جا که بوی حسین علیه السلام می‌دهد. اهواز، معتبر، ۱۳۹۱، ۱۰۴ص، رقعی. خاطرات سفر زیارتی نویسنده به عتبات عالیات در اردیبهشت سال ۱۳۹۰ است. نویسنده در این کتاب، علاوه بر بیان خاطرات، اطلاعاتی درباره شهرها و اماکن داده است.

۶۳. قدرت‌آبادی، حبیب‌الله

سفرنامه و جامع‌الزیارات عتبات عالیات در عراق. تهران، احسن، ۱۳۹۰، ۴۸۰ص، جیبی.

۶۴. قرآنی، فاطمه (متولد ۱۳۳۳)

سرزمین خورشید. مشهد، نشر ولی عصر (عج)، توس، ۱۳۸۴، ۲ جلد.
خاطرات سفر نویسنده به عتبات عالیات در سال ۱۳۸۲ شمسی است. وی به صورت روزانه خاطرات سفر را ثبت کرده است. نویسنده برای هر روز عنوانی را برگزیده است. برای نمونه، اولین روز سفر (با مادری مهربان)، دومین روز سفر (با امواج نور)، سومین روز سفر (با غسل و وضو وارد شوید)، چهارمین روز سفر (در سرداب حضور) و...

۶۵. قربانی، مهدی (متولد ۱۳۳۳)

پرواز ملائک بر فراز کربلا: مشتمل بر سفرنامه عتبات عالیات. مشهد، قاف مشهد الرضا علیه السلام، ۱۳۸۸، رقعی.

۶۶. کاظمی، اقدس^۷ (متولد ۱۳۱۸)

سفر به وادی عشق: سفرنامه کربلا. قم، خرم، ۱۳۸۱، ۱۱۲ ص، رقعی.

۶۷. کاظمی، علی

کربلایی که من دیدم: سفرنامه‌ای از کربلا و گزارشات از یک مرکز نیرومند اسلامی. قم، پیروز، ۱۳۸۹، ۸۰ ص، رقعی.
این کتاب که به انگیزه سفر به عتبات عالیات در سال ۱۳۷۸ نگارش یافته، در واقع مروری است بر تاریخ تشیع در عراق و گزارشی از مهم‌ترین حوادث، نیز اقدامات مهم چهره‌های برجسته شیعی و آثار و مقابر آنها در قرون گذشته؛ به ویژه قرون نخستین اسلامی که با اشاراتی به مراحل سفر زیارتی همراه است

۶۸. کاظمی گرگی، علی اکبر

مُلک ری (خاطره‌هایی از سفر به عتبات عالیات). قم، بوستان کتاب قم، ۱۳۹۰، ۲۰۰ ص، رقعی.

سفرنامه نویسنده به عتبات عالیات است که در آن عشق مردم پاک‌دل به اهل بیت علیهم السلام را به تصویر کشیده و در جای جای آن، رد پای مُلک ری را در آن نشان داده و دو صف از یاران

امام حسین علیه السلام و لشکریان عمر بن سعد را در قالب بیان خاطراتی در این سفرنامه معرفی کرده است. نگارنده ضمن بازگو کردن مشاهدات خود در این سفر و گفت و گوهایی که با برخی شخصیت‌های علمی در طول سفر داشته، به تبیین اهمیت زیارت امام حسین علیه السلام، تحلیل قیام آن امام، تجزیه و تحلیل تاریخ اسلام و چگونگی شکل‌گیری واقعه کربلا پرداخته و ابعادی از مظلومیت ایشان و عدم درک واقعه عاشورا توسط عده زیادی از مردم را بیان نموده و فاجعه کربلا را پرونده‌ای باز توصیف کرده که همواره افراد در این صحنه در حال معرفی خویش هستند. وی برای تبیین دیدگاه‌های خویش، به آیات و روایات متعددی استناد کرده است.

۶۹. کرمانی، علویه^۸

روزنامه سفر حج عتبات عالیات و دربار ناصری (۱۳۰۹ - ۱۳۱۲ق / ۱۲۷۱ - ۱۲۷۳ش). به کوشش رسول جعفریان، قم، مورخ، ۱۳۸۶، ۲۱۶ص، وزیری. گزارش سفرهای بانویی کرمانی به نام بانو «علویه کرمانی» به عتبات و مکه و مدینه است. او در سال ۱۳۰۹ قمری از کرمان عازم بمبئی و از آنجا با کشتی عازم جدّه شد و پس از انجام اعمال حج، از راه جبل به عتبات عالیات بازگشته و پس از زیارت مراقد اهل بیت علیهم السلام عازم ایران شده است. وی در قم به جای بازگشت به کرمان، عازم تهران شده و در آنجا به دلیل آشنایی با برخی از امرای کرمان به درون دربار ناصری راه پیدا می‌کند. دو سوم سفرنامه، مطالب مربوط به دربار ناصری است.

۷۰. کرمی، عباس (متولد ۱۳۶۰)

زمستان در بغداد: دست‌نوشته‌هایی از سفر خبرنگاران امور حج و زیارت سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران به کشور عراق، همزمان با سالروز اربعین حسینی. تهران، دانش‌آموز، ۱۳۸۶، ۴۳+۳۴ص، رقعی. مجموعه یادداشت‌های نگارنده از سفر به کشور عراق به همراه گروه اعزامی امور حج و زیارت سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران در اسفند ۱۳۸۴ شمسی است. این کتاب به دو زبان فارسی و انگلیسی است. این سفر همزمان با سالروز اربعین حسینی صورت

گرفته و شامل مشاهدات نگارنده از آشوب‌های ایجاد شده در بغداد، چگونگی آماده ساختن مقدمات مراسم اربعین حسینی در کربلا و نحوه برگزاری این مراسم در کربلاست.

۷۱. کیانی انبوهی، عباس

در محضر دریای عشق: سفرنامه کربلای معلای تهران، عباس کیانی انبوهی، ۱۳۸۴، ۱۵۴ص، رقعی.

این مجموعه، اشعاری عمدتاً با مضامین دینی و مذهبی در قالب غزل و مثنوی درباره مرقد شریف حسینی و روضه علوی در نجف اشرف و دیگر ائمه شیعه در کاظمین و سامراء است؛ ضمن آن که در بخشی از کتاب، شرح سفر شاعر به کربلا به نظم کشیده شده است.

۷۲. کیخایی، حسین

همسفر عشق: سفرنامه کربلا. شیراز، فرامتن، ۱۳۸۴، ۹۵ص، رقعی.
سفرنامه نویسنده از خاطرات سفر به عتبات عراق به‌ویژه کربلاست و دربردارنده نوشته‌ها، خاطرات و شرح آثار فرهنگی سفر به کربلا و ذکر تحولات نگارنده است. کاظمین، سامراء، قبرستان وادی السلام، قبور مشاهیر در نجف، گودال قتلگاه و حرم حضرت ابوالفضل علیه السلام از جمله مکان‌هایی است که در کتاب توصیف شده است.

۷۳. گلپور، صدیقه (متولد ۱۳۶۳)

سفرنامه عتبات. تهران، منیر، ۱۳۹۰، ۱۶۰ص، رقعی.
نگارنده در این سفرنامه بر آن است تا علاوه بر شرح ماجرای این سفر زیارتی، زیارتگاه‌های اسلامی عراق را معرفی نماید و احساس‌ها و عواطف خویش را توصیف کند.

۷۴. گلدار، نسرین (متولد ۱۳۳۹)

سفر عشق بوی دیگری دارد: گزارشی عاشقانه از یک سفر. تهران، آسیم، ۱۳۸۳، ۱۲۰ص، پالتویی.

چاپ دیگر: تهران، ذهن آویز، چاپ ۲، ۱۳۸۶.

۷۵. لطفی چهارده، حسین (متولد ۱۳۲۸)

سفر به مسلخ عشق: عتبات عالیات. رشت، نشر بلور، ۱۳۹۱، ۲۳۰ص.

۷۶. مجابی، سیدعباس (متولد ۱۳۴۳)

ترنمی از عشق. تهران، واژه نو، ۱۳۹۱.

۷۷. خسی در کربلا. تهران، ماهرنگ، ۱۳۸۳، ۷۸ص، رقعی.

گزارش سفر نویسنده به عتبات عالیات عراق به ویژه زیارت قبور اهل بیت علیهم السلام است و در کنار آن، به برخی روایات مذهبی و تاریخی اشاره می نماید.

۷۸. مدنی، اشرف

از کربلای ایران تا کربلای عراق. تهران، پرچین، ۱۳۸۲، ۲۸ص.

۷۹. مسعودنیا، سیدحمید (متولد ۱۳۴۰)

پیاده تا بهشت... : خاطرات پیاده روی از نجف تا کربلا، اربعین سال ۱۳۹۰، از نجف تا

کربلا، اربعین سال ۱۳۹۱.... قم، باقیات، ۱۳۹۳، ۱۷۶ص، رقعی.

مجموعه خاطراتی از پیاده روی کاروان های حسینی از نجف تا کربلاست. در این کتاب چندین سفرنامه زیارت امام حسین علیه السلام در اربعین آن امام از سال های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ درج شده است. نویسنده، سفر کربلا را با هیچ سفری حتی سفر خانه خدا قابل قیاس ندانسته و رنج سفر زیارت اربعین امام حسین علیه السلام را رنجی لذت بخش توصیف کرده است. وی در قالب سه سفرنامه، مشاهدات خویش از زیارت اربعین در سه سال متوالی با پای پیاده را بیان کرده و شنیده ها و دیده های خویش از اعتقادات مردم و راهپیمایان که در این سفر با او همراه بودند را منعکس نموده است. وی برنامه ها و حوادث این سه سفر را بیان کرده و میزان عشق و علاقه مردم شیعه به اهل بیت علیهم السلام به ویژه امام حسین علیه السلام را با توجه به حالات زائران آن امام و بازگویی عقاید آنان، بیان کرده است.

۸۰. مشکاة السلطان، علی اکبر (۱۲۵۰ - ۱۳۱۱)

مشکوة المسافرين: سفرنامه تبریز - عتبات. تصحیح میرهاشم محدث، تهران، گوهر منظوم، ۱۳۸۴، ۱۸۸ص.

چاپ‌های دیگر: تهران، پانیزد، ۱۳۸۴، ۱۹۲ص؛ تصحیح میرهاشم محدث، تهران، سفیر اردهال، ۱۳۹۲، ۱۶۳ص.

این کتاب سفرنامه عتبات مشکوة السلطان است که در سال ۱۳۱۷ از تبریز به عتبات رفته و بازگشته و وقایع سفر خود را در این سفرنامه به رشته تحریر درآورده است. میرزا علی قایعی، متخلص به «مشکوة» (۱۲۸۹-۱۳۵۱ق.). فرزند میرزا داود وقایع‌نگار در سال ۱۲۸۹ ق زاده شد. وی از ادبا، شعرا و خوشنویسان آذربایجان بوده و دیوان شعری شامل ده‌هزار بیت داشته است. از جمله مزایای کتاب حاضر اشاراتی به وضع ارزاق عمومی در آن روزگار است. گو این که وضعیت کمبود غلات و مایحتاج عمومی سابقه داشته است: عجب است که با وجود این همه گندم که همه روزه وارد تبریز می‌شود، باز عمل نان مغشوش است. حضرت واهب العطایا خود به حال ضعفا و فقرا ترحم فرماید.

مشکوة السلطان مشهودات خود را از بعضی بناهای تاریخی، کتیبه‌ها و اوقاف در طور مسیر نقل کرده است. وضعیت شهرها، دهات، احوال مردم و سکنه، اقدامات سلاطین در آبادانی، و بیان وضعیت مشاهد مشرفه از ویژگی‌های دیگر این سفرنامه است.

۸۱. مظفری، کرامت

هفت روز در حریم ولایت (سفرنامه کربلا). تهران، وداد، ۱۳۸۹، ۱۶۲ص، رقعی. این کتاب در برگیرنده گزارش سفر نگارنده به کربلا و زیارت امام حسین علیه السلام است، که در پنج بخش، با عنوان‌های: حرکت به سوی عراق؛ نجف اشرف؛ کوفه؛ کربلا و کاظمین و سامراء به نگارش درآمده است.

۸۲. معینی، مریم (متولد ۱۳۴۰)

با من به عتبات عالیات بیاید: سفرنامه. اصفهان، علم‌آفرین، ۱۳۸۵، ۱۷۶ص.

۸۳. مغیثی پور سبزواری، علی اکبر (متولد ۱۳۳۷)

سفرنامه عشق. تهران، مرکز فرهنگی و انتشاراتی ایتا، ۱۳۸۰، ۱۱۶ص.

۸۴. ملک قاسمی، ربابه (متولد ۱۳۰۴)

با راهبان دیار عشق. تهران، نیکتاب، ۱۳۸۵، ۶۹ص، رقعی.

نویسنده سفرنامه در روز هفتم مهرماه ۱۳۸۰ همراه با تنی چند از کاروانیان به عراق سفر می‌کند. خاطرات نویسنده ابتدا مربوط به شهر بغداد و سپس دیگر اماکن زیارتی، به‌ویژه مرقد امامان معصوم علیهم‌السلام است که طی آن، فضای حاکم و محیط پیرامون اماکن توصیف می‌شود و از اتفاقات روزمره نیز سخن به میان می‌آید.

۸۵. منوری، علی

از زینبیه تا کربلا، تهران، دانش‌آفرین، ۱۳۸۰، ۶۱ص، وزیری.

چاپ دیگر: تهران، رشد اندیشه، چاپ ۲، ۱۳۸۷، ۹۴ص، وزیری.

نویسنده این کتاب را به منظور راهنمایی زائران و انتقال تجارب سفر خود به دیگران نوشته است. برای نمونه نام چند مکان زیارتی از این قرار است: حرم حضرت رقیه علیها‌السلام، حرم حضرت ابوالفضل علیه‌السلام، باب الصغیر دمشق، حرم حضرت زینب علیها‌السلام و حرم امام حسین علیه‌السلام.

۸۶. منوری، هادی (متولد ۱۳۴۴)

دوباره شیعه شدم: سفرنامه فرات. با مقدمه و رباعیاتی از محمدجواد غفورزاده شفق،

مشهد، رستگار، ۱۳۸۳، ۹۲ص، رقعی.

بررسی تاریخیچه و تأثیرات اجتماعی عتبات عراق و زیارت آنها موضوع این کتاب است که در قالب سفرنامه نویسنده بیان شده است. نویسنده همچنین تلاش کرده تا با بررسی اعتقادات شیعه، نقش زیارت عتبات در ترویج عقاید شیعه را بررسی کند.

۸۷. موسوی اصفهانی، میرزا حسن (۱۲۶۷-۱۳۴۵)

روزنامه سفر مشهد، مکه و عتبات ۱۳۱۵-۱۳۱۶ق. به کوشش رسول جعفریان، با

همکاری حمیدرضا نفیسی، تهران، نشر مشعر، ۱۳۹۲، ۲۸۴ صفحه، وزیری.

متن سفرنامه میرزا حسن موسوی اصفهانی به مشهد مقدس و سپس مکه و مدینه و در نهایت عتبات عالیات عراق در سال ۱۳۱۵-۱۳۱۶ ق. است. نویسنده فردی روحانی از خاندان علم و سیادت و علاقه‌مند به مکتب شیخیه بوده است. بخش نخست این سفرنامه، سفرنامه مشهد است که تقریباً به لحاظ روش ثبت و نگارش مستقل است. مدت اقامت وی در مشهد نزدیک به دو ماه بوده است. سپس به قصد حج، از مسیر عشق آباد به باکو و از آن جا به استانبول، اسکندریه، سوئز، جدّه، و پس از زیارت حرمین، از راه جبل، به عتبات آمده و سپس از طریق قصر شیرین وارد ایران شده و با عبور از شهرهای مختلف وارد اصفهان شده است. بدین ترتیب کتاب حاضر همزمان، سفرنامه مشهد، حج و عتبات است. این سفرنامه در مقایسه با سفرنامه‌های دیگر ایرانی و شیعی این امتیاز را دارد که نویسنده طی آن مرقد یازده امام را نیز زیارت کرده است.

۸۸. موسوی دشتستانی، باقر

سفرنامه وصال: سی سال آرزوی کربلا. قم، طاووس بهشت، ۱۳۸۱، ۱۶۰ ص.

۸۹. مهاجر، نجفعلی

زیر ناودان طلا: سفرنامه زیارت یک کودک. تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۴، ۵۰ ص.

در قدیم اگر خانواده‌ای آرزومند داشتن فرزند بود، نذر می‌کرد که در صورت فرزنددار شدن، موه‌های او را کوتاه نکنند، مگر در حرم امام حسین علیه السلام و هم‌وزن موی کوتاه شده فرزند، به حرم، طلا هدیه کند تا خرج امور مسلمانان شود. این نذری بود که برای نویسنده این سفرنامه نیز واقع شد. خواننده امروزی با مطالعه داستان سفر وی به کربلا، به کربلای آن روزها سفر می‌کند و با رسم سفر در گذشته آشنا شده و سختی‌های این مسافرت‌های دور را به خوبی درک می‌کند.

۹۰. میرمعصومی نژاد، میرحمید (متولد ۱۳۲۴)

مسافر نگاه سرخ (رهاورد کربلا و نجف). رشت، نشر گیلان، ۱۳۹۰، ۸۰ ص، رقعی. خاطرات یکی از خادمین حرم حضرت ابوالفضل علیه السلام از مدت حضورش در کربلاست.

۹۱. ناصرالدین قاجار، شاه ایران (۱۲۴۷ - ۱۳۱۳ق)

سفرنامه عتبات سال ۱۲۸۷ قمری. به کوشش ایرج افشار، تهران، فردوسی، عطار، ۱۳۶۳، ۲۸۹ص، وزیری.

ناشران دیگری نیز این کتاب را منتشر کرده‌اند. اطلاعات این چاپ‌ها در زیر آمده است:
- سفرنامه ناصرالدین شاه به کربلا و نجف، به کوشش خانه تاریخ و تصویر ابریشمی، تهران، ۱۳۸۹، ۱۸۴ص، وزیری.

- سفرنامه عراق عجم، به ضمیمه تاریخ و جغرافیای راه عراق عجم، نوشته محمدحسن خان اعتمادالسلطنه؛ به تصحیح میرهاشم محدث، تهران، اطلاعات، ۱۳۷۸، ۳۸۴ص.

- شهریار جاده‌ها: سفرنامه ناصرالدین شاه به عتبات، تصحیح محمدرضا عباسی و پرویز بدیعی، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۲، ۳۰۳ص، وزیری.

گزارش سفرنامه ناصرالدین شاه قاجار به عتبات عالیات در سال ۱۲۸۷ قمری است. این اثر از اسناد تاریخی مهم برای مطالعه تاریخ ایران و منطقه است. وضعیت راه‌ها از تهران تا کربلا و نجف، وضعیت اجتماعی مردم در شهرها و روستاها در ایران و عراق و دیگر مسائل فرهنگی و اجتماعی توصیف شده است.

۹۲. نبوی، سیدابراهیم (متولد ۱۳۳۷)

سفر به آسمانی دیگر. تهران، مؤسسه فرهنگی مطبوعاتی جام‌جم، ۱۳۸۱، ۱۴۶ص.
گزارش سفرهای نویسنده به سوریه و عراق است.

۹۳. نشاط، فاطمه (متولد ۱۳۴۰)

سفری به سوی عشق. تهران، نورسان، ۱۳۸۵، ۴۴ص.

۹۴. نظری، محمد

سفر عشق: همراه با زائران کوی دوست در سرزمین عراق. شیراز، مؤسسه فرهنگی هنری و انتشاراتی میرزای شیرازی (امیدواران)، ۱۳۸۱، ۱۴۰ص.

مجموعه خاطرات نویسنده از سفر به عتبات عراق، به ویژه کربلا و نجف است. وی با قلمی ادبی به بیان احساسات و مشاهدات خود پرداخته است.

۹۵. نعمتی رحیم آبادی، آسیبه (متولد ۱۳۲۸)

سفرنامه زیارتی. رشت، حرف نو، ۱، ۵۴ص، رقی.

۹۶. نیلی پور، مهدی (متولد ۱۳۴۱)

۸۰۰۰۰ متر عشق. اصفهان، مرغ سلیمان، ۱۳۹۳، ۸۴ص، رقی.

این کتاب، گزارش از وقایع سفر زیارتی نویسنده در ایام اربعین حسینی در سال ۱۳۹۲ شمسی است. از آنجا که فاصله میان نجف تا کربلا، ۸۰ کیلومتر است و در ایام اربعین تمام طول این مسیر، نمایی از عشق و ارادت خاص و شیعیان و عزاداران به سیدالشهداست، نویسنده این کتاب را «۸۰۰۰۰ متر عشق» نامیده است.

۹۷. وانقی، حسین (متولد ۱۳۳۶)

در کوی جانان: سفر به حرم ائمه علیهم السلام در عراق. قم، بوستان کتاب قم، ۱۳۸۱، ۱۶+۱۵۲ص، رقی.

معرفی آثار اسلامی و تاریخی و اماکن مقدس شهرهای مذهبی عراق به ضمیمه تصاویر آن است که در قالب سفرنامه ارائه شده است. نویسنده با قلمی شیوا و بالحنی احساسی، حالات و مشاهدات خود را در این سفرها بیان داشته و به توصیف هریک از مکانهای مقدسی که به زیارت آنها مشرف شده، پرداخته است. اماکن مقدس نجف و کوفه نظیر حرم امام علی علیه السلام، قبر میثم تمار، خانه امام علی علیه السلام، مسجد کوفه، مسجد سهله و بازار نجف و سپس حرم امام حسین علیه السلام در کربلا و مزارها و مشاهد شریفی چون حرم حضرت ابوالفضل علیه السلام، قبور طفلان مسلم و عون علیه السلام از جمله مشاهد مشرفه‌ای است که سفرنامه‌نویس به توفیق زیارتشان نایل شده و آنها را وصف کرده است. اماکن مقدس در کاظمین و سامراء، به ویژه قبور امامان معصوم علیهم السلام در این دو مکان و نیز زیارت قبر سیدمحمد و مسجد براتا از دیگر مطالب این سفرنامه است.

۹۸. وزیر وظایف، داود بن علینقی (درگذشت ۱۲۷۷ق.)

سفرنامه میرزا داود وزیر وظایف. به کوشش علی قاضی عسکر، تهران، نشر مشعر، ۱۳۷۹، ۲۶۳ص، وزیری.

بخشی از این سفرنامه به عتبات عالیات اختصاص دارد. نویسنده این سفرنامه میرزا داود حسینی، معروف به «وزیر وظایف» آستان قدس رضوی است. وی که در حکومت «آصف الدوله» در خراسان موقعیت و جایگاه ویژه‌ای داشته، در ماه شوال سال ۱۳۲۲ قمری و در سن چهل و پنج سالگی سفر حج را آغاز کرده، از طریق مشهد، عشق‌آباد، باکو، تفلیس، بندرگاه بلغر، اسلامبول، پورت سعید و کانال سوئز به جدّه رفته و پس از انجام مناسک حج و زیارت مدینه منوره، به عتبات عالیات مشرف شده، سپس از طریق «خانقین» به ایران بازگشته است.

۹۹. وقارالدوله، سکینه سلطان

روزنامه سفر عتبات و مکه ۱۳۱۷ق / ۱۲۷۹ش. به کوشش رسول جعفریان و کیانوش هفت لنگ، تهران، علم، ۱۳۸۸، ۱۶۸ص، وزیری.

خاطرات یکی از زنان دوره قاجار، مشهور به «سکینه سلطان وقارالدوله اصفهانی»، همسر ناصرالدین شاه قاجار از سفر به عتبات عالیات و مکه مکرّمه در سال ۱۳۱۷ قمری (۱۲۷۹ش) است. وی چهار سال پس از کشته شدن ناصرالدین شاه، به سال ۱۳۱۷ عازم سفر عتبات و مکه می‌شود و وقایع سفر خود را ثبت می‌کند. در این سفرنامه علاوه بر بازگویی وقایع سفر، احساسات نویسنده آن، یعنی سکینه‌سلطان نیز بیان شده است. از تهران تا عتبات؛ عتبات عالیات؛ از عراق تا حجاز؛ حرمین شریفین و زیارت مجدد عتبات عالیات و بازگشت به ایران، عناوین مطالب کتاب را تشکیل می‌دهد.

۱۰۰. وهومن، هارون (متولد ۱۳۴۵)

کربلا رفته‌ها: کربلا از دید سیاحان و جهانگردان. تهران، گوهر منظوم، ۱۳۸۲، ۶۷۰ص، وزیری. خاطرات زائران کربلا و دیگر شهرهای عراق و عتبات است؛ افرادی که به سفر عتبات رفته و اوضاع تاریخی، جغرافیایی و سیاسی این شهرها را به تصویر کشیده‌اند. روایان خاطرات دارای ملیت‌های گوناگون هستند.

۱۰۱. ویسمه‌ای، مسعوده (متولد ۱۳۳۵)

سفرنامه کوی عشق: راهنمای زائرین کربلای معلی و عتبات عالیات. قم، نشر نجبا، ۱۳۸۰، ۱۲۰ص.

۱۰۲. هادیان، علی (متولد ۱۳۴۲)

کاروان اشک. تهران، آریا زمین، چاپ ۲، ۱۳۸۴، ۵۲ص، رقعی.
گزارش سفر نویسنده به کربلا و دیگر شهرهای عراق است. وی شنیده‌ها و مشاهدات خود را در قالب داستان بیان نموده است.

۱۰۳. هوشیار، امین (متولد ۱۳۴۷)

سفرنامه کربلا (خاطرات هفت روزه یک زائر در اولین سفر به کربلا). اهواز، ترآوا، ۱۳۹۴، ۸۸ص، رقعی.

۱۰۴. هدایتی، سیداحمد (۱۲۵۰ - ۱۳۳۴)

خار مغیلان در حریم عشق: سفرنامه حج و عتبات ۱۲۹۹ش. با همکاری محمدعلی هدایتی؛ به کوشش و تصحیح علی اربابی، تهران، ورجاوند، ۱۳۸۹، ۲۴۸ص.
گزارش سفرهای حج و عتبات عالیات عراق میرسید احمد هدایتی، از رجال علمی و سیاسی عصر قاجار است. این سفرنامه حاوی اطلاعات متنوعی است؛ از جمله اطلاعات جغرافیایی مسیر و گزارش آثار باستانی برخی مناطق و شرح شمه‌ای از دگرگونی‌های سیاسی و تحولات نظامی پس از جنگ اول در ایران و عراق و جزیره العرب و شبه‌قاره هند و تبیین اوضاع فرهنگی آن روز و شرح آثار اسلامی و تاریخی مکه و مدینه. در مقدمه اثر، شرح حال مؤلف و خاندان وی درج شده است. مؤلف پس از پایان جنگ جهانی اول، در سال ۱۳۳۸ قمری سفر خود را آغاز کرده است.

۱۰۵. یعقوبی گلوردی، محبوبه

تا قاف عشق. قم، میراث ماندگار، ۱۳۸۷، ۱۱۲ص، وزیری.
گزارش اوصاف کربلا و نجف و بیان کرامات و اوصاف امام علی و امام حسین علیه السلام است

که در قالب یک سفرنامه به این دو شهر ارائه شده است. در این کتاب به بهانه سفر به نجف و کربلا از منظری عرفانی به دو این شهر نگریسته شده و به همین مناسبت درباره فضایل حضرت علی و امام حسین علیهما السلام و شهدای کربلا مطالبی آمده است. نگارنده نجف و کربلا را قطعاتی از بهشت دانسته و به توصیف رشادت‌های امام حسین، حضرت ابوالفضل، جناب علی اکبر علیهما السلام و سایر شهدای کربلا می‌پردازد. وی همچنین نگاهی کوتاه به زندگی پر از غم و مظلومیت حضرت علی علیه السلام نموده و به توصیف عدالت و مظلومیت آن امام می‌پردازد. توصیف مسجد سهله و مسجد کوفه، وادی‌السلام، بارگاه ملکوتی امام علی علیه السلام در نجف، بارگاه امام حسین و حضرت ابوالفضل علیهما السلام در کربلا، تلّ زینیه و مقام کف العباس از دیگر مندرجات این کتاب است.

۱۰۶. یکتایی، محمدرضا (متولد ۳۳۳)

ستاره‌های دنباله‌دار. تهران، استاندارد، ۱۳۸۶، ۱۱۲ص، رقی.

گزارش سفر نگارنده به کربلا در فروردین ماه ۱۳۸۵ است. عناوین مطالب کتاب عبارت‌اند از: از مرز مهران تا شهر شهید محراب؛ سیزده به در در حضور زاده سیزده رجب؛ اهل زمزمه و مسجد سهله؛ کلافه برای علوفه؛ لیک یا حسین علیه السلام؛ مهره‌هایی از جنس عشق؛ دعا کن آدم شوم؛ شمشیر بر فرق خودمان یا بر فرق دشمنانمان؟؛ اول رفع نگرانی و بعداً پذیرایی؛ حسرت زیارت کاظمین و سامراء.

پی‌نوشت‌ها:

۱. این بخش از مقدمه، از کتاب پنج سفرنامه با سفر به اقلیم عشق (تحقیق سیدخلیل طاوسی، قم، مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۹۳) گرفت شده است.
۲. اعتماد السلطنه، علی خان؛ مقدم مراغه‌ای، علی بن حسین؛ اعتماد السلطنه، علی بن حسین.
۳. شهرستانی، طالب؛ طالب، محمد اسماعیل؛ طالب شهرستانی، محمد اسمعیل.
۴. آیت‌الله طالقانی.
۵. علیرضا خان ایلخانی؛ قوانلو ایلخانی، علی‌رضا بن موسی.
۶. ابوالحسن خان اردلان؛ فخرالملک، ابوالحسن خان اردلان.
۷. متخلص به مزگان؛ کاظمی قمی، اقدس.
۸. معروف به بانو علویه کرمانی.